

Ур. XV. 4. 121.

ПОУЧИТЕЛЬНЫЯ СТАТЬИ

ВЪ СТИХАХЪ

НА АЛТАЙСКОМЪ ЯЗЫКЪ.

М. С. М. ЧЕВАЛКОВА.

ВЫПУСКЪ ТРЕТІЙ.

Издание Православнаго Миссіонерскаго Общества.

ТОМСКЪ

Типо-Литографія П. И. Макушина.

1893.

841/106

2-49-49 2-ку.
За

ПОУЧИТЕЛЬНЫЯ СТАТЬИ

ВЪ СТИХАХЪ

НА АЛТАЙСКОМЪ ЯЗЫКЪ.

М. С. М. ЧЕВАЛКОВА.

ВЫПУСКЪ ТРЕТІЙ.

Изданіе Православнаго Миссіонерскаго Общества.

ТОМСКЪ

Типо-Литографія П. И. Макушина.

1893.

ПОСЫЛАННЫМЪ СЪСТАВЪ

ВЪ СЪСТАВЪ

НА АЛТАЙСКОМЪ ЯЗЫКЪ

Цензурной Комиссией, учрежденной при Алтайской Духовной Миссии, печатать разрѣшено.

ВЪ ПЕЧАТЪ ТРЕТИЙ

Изданіе Печатнаго Численнаго Общества.

Handwritten signature

ТОМСКЪ

Тео-Литографія П. М. Жаркина.

1883.

ПӨТҮК ПААЛУ ЖЕМЧУГ ТАПКАНЫ.

Пөтүк курт педреп, чөп тырмаган,
 Пөтүке паалу жемчук табылган.
 Алаң кайкап пөтүк айткан:
 Албаты муны паалу теп жадылар.
 Арбанын пирзине турбас емине,
 Алып жизе, курсак полбос емине!
 Клайкыр жемчуг табылганча,
 Кылганду арба табылза кайдат!
 Тенектер жемчугты паалу теп жадылар;
 Теп-темей муны педреп жадылар.
 Жемчугты жірге курсак полбос,
 Ижине туружар туза полбос.
 Арба, ас-таа ползо, көпкө паалаирым,
 Арык-таа ползо, семиске паалаирым.
 Пөтүк-тій кижі пу үлгерди ук!
 Жакшыны пилбес кижі андый-ок полор.
 Жараир жакшыны пилбей турар,
 Учурун пилбей, улууркап турар;
 Керсүленип, саванбай турар.
 Көзүнүй оды жок-тый полор,
 Көксүнүй ойы жок-тый полор.

ЧЕГЕРТКИ-БИЛЕ ЧЫМАЛЫ.

Чегертки жай ертире калып учуп сарнап жүргөн,
Арт кинде не полорын езебей жүргөн.

Сарын-была жай ертирген,
Сагышка неме кидирбеген.

Соңында не полорына килебей жүргөн,
Соок келерин тообой жүргөн.

Сары жалай саргара перерде,
Сарынчы апсан самтрай перди.

Куру түжүп, өлбөй куурий перди,
Кунугуп апсан торолой перди.

Калып жүрбей, жорголой перди,
Каак алдына кире перди.

Кыштын суугы једип келерде,
Кыйгырып сарнаиры јок полды.

Апсан аргазын тапшай јатты,
Аилдаш кумурскаа наады.

Алтап пазалбай апсан айтты:
Аргазы-јок полдым, теди.

Өлбөй саргарып куруды, теди;
Өлбө күнүм јетти, теди.

Жалайа куру түжүп сууды, теди;
Јамынып јадарым јок, теди.

Аилдаш кумым пуурсагын, теди;
Аштаган поимды азрагын, теди.

Јылу јаска јеттиргин, теди;
Јылу айлына јаттырыскын, теди.

Кумурска кумушказына айтты:
Курулу жайга нени етий? теди.

Апсан айтты:

Жайдын жажыл элбүүне көкүп,

Жамыркап сарнап жүргеним.

Карачкы түн киргенче,

Калып көкүп жүргеним.

Сагыжым омок полуп,

Сарынду жыргаа жүргеним, теңи.

Кумурска айтты:

Сапсалып сарнап жүргөн ползөй,

Саргара куруп жадарзың.

Калып көкүп жүргөн ползөй,

Кадып калар полорзың.

Жамыркап сарнап жүргөн ползөй,

Жамынып жадарың жок полор, теңи.

Аракызак, аилзактар!

Андый-ок слерге полор.

Жамыркаак, жалжулар!

Жадар күнүгер андый-ок полор.

Соңун саванбас кижилер!

Сооко тоңуп жүреригер.

Артын саванбас кижилер!

Аштай торолон жүреригер.

КУУ, ЧОРТОН, РАК.

Алар үчү абралу кош тартарга жалданган;

Албаданып, ат ошкон күчүркеп тарткандар.

Куу куркуны чылагынча желге учуп өрбө тарткан;

Кургака тартып полбоссым тең чортон суга плаашкан.

Рак терлегинче тескерлей тартып, чылай перген;
 Рада тартып поллоббой, ыдырыла терези сойылган.
 Албадавып тартып поллоббой салгандар;
 Абралу кожны анайда тура калган.
 Үчүдийн теми сүмези пир полбой, мек полды,
 Үргүлји жакына ундулбас уйат побды.
 Суу көрбөйчи, өдүгүн чечпе,
 Сурашпайчы, суу кечпе.
 Агын суда сал жакшы,
 Ас кижиде жөн жакшы.
 Көп пилерим теп көөрөбе,
 Көлдөнни жерге аш чачпа.
 Адазы пашкаа иженбе,
 Аймагы пашкаа темешпе.

ЧОРТОН-БЫЛА МЫЙДЫН ЕРКЕГИ

Чортон мыйдын жемине күйүвүп жүрди,
 Чочуган кижини ошкош санаркап жүрди.
 Күйүнүп жүргөн чортон мыйга айтты:
 Күпкелү чычкан айдайлы-ба? теди.
 Чычканнын көбизи кайда пар? теди.
 Чынын чикезин айдып пер, теди.
 Мени чычканду жерге паштап пер, теди;
 Мензинип аларды айдаин, теди.

Мыйдын еркеги айтты:

Ашту анбарга барып жат, теди;
 Ашту анбарда көп полоттон, теди.
 Андый-даа көп полво, тударзын-ба? теди;

Анбарда жадып чыдаирзын-ба? теңди.
 Чортон чончуп, мыйга тарынып айтты:
 Чооң судаң палык мен тутпай жүргем педем?
 Жок-таа ползо, јорш тутуп јиттем;
 Јогунда тойбойчы калбайтам, теңди.
 Сен чилеп педреп жүрбессим, теңди;
 Семиргинче јирим, теңди.
 Карам чортон анбарда јатты;
 Кайзыргы кадып, тынарып јатты.
 Анча-мынча полуң, тойгыңча чычкан јип,
 мый келзең.
 Анбарда чортон олүлүк жадыр;
 Егеи тартыжып, олүп жадыр.

Күйүнчектий күни, оңор,

Күмүжи јерге калар.

Кижиге ашы аш полбос,

Кийинде кеп полбос.

Ас-таа ползо пойдды ползын,

Артканы палаңа полор.

Чортонго чычкан айдаирга чыдабазын көрүп,

Чооң суга олүмтик чортонды мый алпарып салды.

Андый керек чортон саа: үрөнерзин;

Анын кийнде чычкан айдабай, керсү полорзын.

ЛОКТУ НОМОН, ПАЙ САҢЫСКАҢ.

Сананып алып, саңыскан номонго келди;
 Сагыжында номонды мекелеирге келди.
 Саңыскан номонго јакшыркап айтты:
 Саламду кылгалу аш пирге салалы.

Салган ажыбысты тең үлежиң алалы,
 Санаганда аракы азың ичиң жүрели,
 Аилдажып ичиң жыргаң жүрели,
 Ат полво, минижип жүрели,
 Айрылбас нак нааји пололы,
 Арташпас жакшы нөкөр пололы,
 Лобол тапса, көрүжүп жүрели,
 Логубиста алыжып перижиң жүрели,
 Алмачы алман сурап келгежин,
 Алманыңды мен периң тураң, теңи.

Локту номон айтты:

Нооку түктү поим суука чыдаилбайдым,
 Нооку түгүмней көзүмдү көрөлбейдим,
 Ак жарыка жүрелбейдим,
 Аш үрениң табалбайдым, теңи.

Пай саңыскан айтты:

Саганакту аштың үрениң мен переиң,
 Сары жалаңды түртүп пелендеири сеңи ползың.
 Жакшы түжүмдү полуп, согуп алзай,
 Лорымдаң екү үлежиң алалы, теңи.
 Номон саңысканның мекезине кириң,
 Ноокы түгү тазагыңча жер түрти.
 Саңысканның пергең үрениң салды,
 Саганакту жакшы аш полды.
 Еки жеиң сууруп салып,
 Егип кезип жууп алды.
 Едиргең едип, жазал алды,
 Елбек едип, согуп алды.
 Емелдү ажың арулап салды,

Еки колы жобоп чылады.
 Саламын жууп, оболон салды,
 Саалу ажын чогул салды.
 Саыскан шайрап учуп келди,
 Саалу апты үлежели, теги.
 Еки обонун жаанын ал, теги,
 Енчү жадып жирзий, теги.
 Еки колун чылаган, теги,
 Елбегинче саламын ал, теги.
 Саыскан мекезине кирген номон,
 Саламды аш едип, жийлбей салды.
 Санааркап номон ийлап жүрди,
 Саиттарга парып жаргы сурайдым, теги.
 Аилдажына жалынып, номон айтты:
 Аракы азып пергей-мней, теги.
 Тажурлу аракы астырып алды,
 Таманы уладап, жайзаңа парды.
 Ежигиней кирип, чөгөдөй оттурды,
 Езен суражып канза алышты.
 Тажурлу аракызын жайзаңа салды,
 Тамагы калтырап жайзаңа айтты:
 Саысканга мекелеттим, теги,
 Салган ажымды жидирдим, теги.
 Ортоктой салган ажыбыс еде,
 Ончозын саыскан мекелеп алды.
 Көзүм сыкак жокту едем, теги,
 Көбизин ал теп, саламын перди, теги.
 Кыин жадып жайзаңа айтты:
 Кышкыда жон жуулар, теги;

Жон ортозында шылагаим, теди, ыдыктар подоо жокко келди
 Лоболый темей полбос, теди. ыдыктар подоо пүүү нымкы
 Кыш келип, жон жуулды, ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Кинде жайзаң келди. ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Жайзаңа номон база келди, ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Жаргымды едип перигер, теди. ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Тескери полуп, жайзаң айтты: ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Темичилер жаргый еткей, теди. ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Жайнап ийлап, номон айтты: ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Жаргымды темичилер едигер, теди. ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Темичилер саысканды шылап көрөргө, ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Тенежик иип, алдыртып алдылар. ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Саыскан шайрап, номонды көрлөди, ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Санааркап номон унчугалбады. ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Езирик темичилер саысканнын сөзүн полгоободылар. ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Екүдий жаргызын үзүп поллободылар. ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Жайнап жүрген номон жайзаңа парды, ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Жаргымды темичилер үспеди, теди. ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Жанына жаткан жайзаң туруп, ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Жаагына согуп, номонго айтты: ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Жакшылар жаргыйды үзүп полбогондо, ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Жаман пойн-да тур, жанып пар, теди. ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Локту номон ийлаганча жанды. ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Жоннын темичилери каткырып калды. ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Саысканды сагышту теп, ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар
 Саит едип тудуп алдылар. ыдыктар пүүүчү ыдыктар ыдыктар

Жабарлап жаргы едеечи пу үлгерди уугуар!

Каралап жаргы едеечи кижини

Каргышка калып бчүп калар.

Аракызак шылуучу кижее

Арт кийнде жаман полор.

Жоктуды жамандап көрөчөө.

Жок, жобол пойна жедер.

ТҮЛКҮ-БИЛЕ КАРГА.

Карга курут тиштенип, пік агашка оттурды;

Кара түктү түлкү, мекелеин теп, төзине оттурды.

Түлкү айтты:

Кара жумуң көрбөргө жараш тежет,

Каактап ійзең, үнүң жараш, тежет;

Карылар угуп ійлажып турат, тежет,

Карганың үнүңдөй үн жок, тежет.

Каттап каттап сарнап перзең,

Кары жажыма унутпай жүрең, теди.

Карга, мактанаң теп, каактап ійерде,

Карганың уузындагы куруды түже-берди.

Кара түлкү каап алып, жип ійерде,

Карга калактап оттура калды.

Карга мактанып, уятка калды,

Кара түлкү, курсагы тоип, каткырды.

Мактанчык, пу үлгерди ук!

Мактанчык уйалар,

Маңдай терлеир.

ТҮЛКҮ, ТУРНА.

Түлкү-биле турна өккөр полды,

Түбүңде екү аңдап парды.

Турнадаң түлкү сурады:

Турна! сенде канча санага? теди.

Турна туруп коип, айтты:

Турганы-ла жаңыс санага, теди.

Түлкүдөй турна сурады:

Түлкү наажи! сенде канча санага? теди.

Түлкү поина иженип айтты:

Түгенбес он-еки санага, теди.

Алдынаң түлкү паштап праадып,

Арт кийнин көрүп ийзе:

Айчылар кийиней жедиш клаадыр.

Аргазын тапшай, түлкү сурады:

Турна карындаш! сенде канча санага? теди.

Турганын тудунбай айдып пер, теди.

Турна турук теди,

Турганы жаңыс теди.

Түлкүдөй турна сурады:

Түгенбес сагыжын канча? теди.

Түлкү, төмөн көрүп, айтты:

Түбүңде төртүү калды, теди.

Көп санаалу түлкү паштап,

Күпкелү чеенге кирдилер.

Күпкее кирген түлкү-биле турнаны

Күчсүнбей айчылар казып тура-берди.

Айдарда түлкү турнадаң сурады:

А аргыжым! сенде канча санага? теди.

Турна түлкее айтты:

Турганыла жаңыс, теди.

Түлкү айтты: мениң екүү-ле калды,

Түгенип үрей берди, теди.

Турна өлгөн полуп жадып йди;
 Турнаны кижилер чыгарып салды.
 Туркары жаңы санаалу турна,
 Тура жүгүрүп, уча берди.
 Көп санаалу түлкүни
 Күпкеде жатканын өлтүрдү.

Көп санаалу, пу үлгөрдү ук!

Көп санаалу бйжубес,
 Көкширегинче паибас.
 Адалбастың огы узун,
 Ажыктанбастың сөзи узун.
 Көп пилерим теп көкүбө,
 Көпкө көзүң садынба.

ЕКИ ИТ.

Еки ит түңей толгон,
 Екилези пир кижиний полгон.
 Екилези тудаган полгон,
 Ептү жүрбес согуичаан полгон.
 Карыгынча өштөжүн жүрдилер,
 Калажырабай согужуп жүрдилер.
 Олоңгө пирге уйуктап жүрдилер,
 Өпкөлөнип согужуп жүрдилер.
 Екү пир күн ермектештилер:
 Ем согушпай жүрели, тедилер.
 Ептү жакшы нак жүрели, тешти,
 Екү кол тудужуп пуучажын салды;
 Екү кучактажып окшоңжып алды.

Екү жаражып пожайры-была,
 Екүге еези сөөк таштап перди.
 Сөс пуучашкааны ундула перди,
 Сөөк плаажып согужа перди.
 Айдышкан сөзүне турбадылар,
 Аил ежигине согужа бердилер.
 Согушчааи пу үлгерди ук!
 Ыныр-чыныр ынырчак,
 Ат кулагына амыр жок.
 Еки жаман табышса,
 Ел кулагына амыр жок.
 Кырышчааи кижид андый-ок;
 Кылыгы жаман андый-ок.

ЖАЛЧЫЛУ АПШЫЙАК.

Жалчызы-была апшыйак жалайнай жанган,
 Жанышта аларга айу туштаган.
 Апшыйакты айу жыга паскан,
 Ары-бери уужап турган.
 Жалчызына жалынып апшыйак айтты:
 Жакшынды унутпасым, аргала, теди.
 Айуды жалчызы өлтире кести,
 Апшыйакты өлүмүнөй алып калды.
 Айу алдынаи апшыйак турала,
 Аи-жок жалчызын айткылады:
 Айу көрөлө, тenek полдын-ба?
 Артадып терезин негерек кестини?
 Айу терези керек-жок тедин-бе?
 Алманды не-биле салар? теди.

Муна, андый кижипу үлгерди ук!

Жараа палуга пок салза, жадыр.

Жаманга жакшы етсе, жарбынар.

ПАЛАЗЫ ЖОК КИЖИ.

Емеген, обөгөн кижиполгон,

Енчизин алары жок полгон.

Кызыл түктү түлкү келген,

Кылыгы жакшы пала полодым, теген.

Алдына жүрер уулы полодым, теген,

Айбы сөзүн угуп жүредим, теген.

Не тапканым-была азрап жүредим, теген,

Неге-дее ийзе, парып жүредим, теген,

Өлгүнче азрап жүредим, теген,

Өлөб сөбгүн жууп саладым, теген.

Емеген, обөгөн уга-геле,

Ептү, жакшы уул полор, тешти,

Кызыл чырайлу уул емтир,

Кылыгы жакшы пала емтир, тешти,

Түлкүчекти уул едип алдылар,

Түбүнде не полорын пилбедилер.

Уул полгон түлкүчек иштенип жүрди,

Ууры едерге сүмеленип жүрди.

Карачкы киргинче иштенип жүрди,

Карынду саржуун көрүп салды.

Түлкү жүре жоголып парды,

Түн ергире саржу жип конды.

Емеген, обөгөн түлкүдең сурады:

Ерке палам кайда кондың? теги.

Түлкүчөк айтты:

Пайдың жаан келди пала тапкан,

Палазынын тоинда кондым, теги.

Емеген сурады:

Адын не теп адады?

Айдып пер, палам, теги.

Түлкүчөк айтты:

Ады паштаган ползын теп адалды,

Анйда адазы адап тойлогон, теги.

Емеген, өбөгөн түлкүчөкө айтты:

Елбек кезип, одун акел, теги.

Одунга парган түлкү конуп калды,

Ортолодо саржуун жип конды,

Емеген сурады:

Одунга парала, не кондың? теги.

Ончозын, палам, айдып пер, теги.

Түлкүчөк айтты:

Пайдың ортон келди пала тапкан,

Палазынын тоинда кондым, теги.

Емеген сурады:

Ады не теп адалды?

Айдып пер, палам, теги.

Түлкүчөк айтты:

Ады ортологон ползын теп адалды,

Анйда адазы адап тойлогон, теги.

Өбөгөн айтты:

Айгырлу малын көрүп кел, палам,

Айлына ойто жанып кел, палам, теги.

Түлкүчөк малга парып, түнге жетти,

Түбү калгынча сары-жуун жип салды.

Өбөгөн сурады:

Айлыңа жедип, не конбодың?

Ааин маа айдып пер, теди.

Түлкүчөк айтты:

Пайдың түпке калар келди пала тапкан,

Палазының тоин тойложып кондым, теди.

Өбөгөн сурады:

Ады не теп адалды?

Айдып пер, палам, теди.

Түлкүчөк айтты:

Ады түбү калган теп адалды,

Аңида енези адап салды, теди.

Өбөгөн айтты:

Аңдап парып кел, палам,

Азыка сарју алып пар, теди.

Түлкү айтты:

Аңдап парарым, теди

Аныңча одун алып салаин, теди.

Одунга парган уурчы түлкү

Ойто жанып келбей калды.

Муна, пу үлгерди уугар!

Көркү жакшызына пүтпегер,

Көгү жакшызына пүдүгер.

Жалакайга жанашпагар,

Жанына журт салбагар.

Түлкүдй култур түбүне жедер,

Түрүлүп жаткан жыландый полор.

КАРГА.

Каар агаштың пажына карга оттурды,

Караалап карга көрүп оттурды.

Кангерее түлкү тутканын көрди,

Калак, сени мен озо көргөн ползом! теди.

Канип-таа ползо, тудар едем, теди,

Канын сорып ичер едем, теди.

Андыйды мен-дее табарым, теди,

Аймап тудуп жиirim, теди.

Каактап карга учуп жүрди,

Кара түлкү туштады.

Кара түлкүни карга тутты,

Кайра тартып олтирелбеди.

Карганың пудув үзе согуп,

Кара түлкү майтай перди.

Карга калактап жада калды,

Калган пуды калайдап жүрди.

Каргадый кижилер,

Пу үлгерди уугар!

Кангерее карга тежежип,

Карганың пуды чупчунган.

Паатыркаган падар,

Турагар тунар.

Күчүркеген күни өчөр,

Күйүнчектиң тыны өчөр.

Кее сүлеген кечке жетпес,

Кере алтаган үйге жетпес.

КӨБӨЛӨК-ПИЛЕ АДАРУ:

Адару учуп амырабай жүрди,
 Ар чечектең соруп жүрди.
 Көл жаказына көбөлөк келди,
 Көркүлү жараш учуп келди.
 Адаруга көбөлөк айтты:
 Ар чечекке негерек минезиң?
 Ару жүрбей не пиарзың?
 Арынып жүре өлөрзиң,
 Ажыктап канадымды көрзөң!
 Айчыкту жакшы торко-дый,
 Алтын тогуска теңежерим,
 Акалатпай жейдежерим, теди.
 Адару айтты:
 Көл жаказына конуп жүрезиң,
 Көркүй мактанып учуп жүрезиң.
 Жай ертерин пилбей жүрезиң,
 Жайрадылып каларың езебей жүрезиң.
 Айландро көкүп учуп жүрезиң,
 Аил тудуп аларын езебейзиң.
 Кулбалжип учуп мактанып жүрезиң,
 Курсактаң аштайрын езебейзиң.
 Куру түжүп, кыш келгежин,
 Куруйа кадып өлөрзиң.
 Мени пиар көрүп, не айдазың?
 Мениң айлымды парып көрзөң.
 Jiip ажым айлыма толо,
 Jигенге jилектең татту.
 Кириленип иштенип тапканымды

Кийнде жип жырап жадарым.

Пелендеп алзам, аштабассым;

Педренип кижидең сурабассым.

Аилчы сийлаирга ажым жараир,

Аилчы жизе, мактап жанар, тедил көбөлөкөн ийниевкай көй.

Жаимдап көбөлөк учуп жүрди,

Жайды и ерткенин пилбей калды.

Чын суук жедип келерде,

Чырыяа көбөлөк тоңуп калды.

Куркунду кушты и тепсүүри полды,

Кулагы укканый каткызы болды.

Көбөлөктий кизи пу үлтерди чук.

Жазанып, жалкууруп жүрерди и

Жадын журту үреир.

Колы иштенбезе,

Кором жири жок полор.

Колтыгы сыстабаза,

Коонып жадары жок полор.

Адарудый полбозо,

Ажы тузы жок полор.

Амыр жүрбей иштенбезе,

Ач үрени аштаир.

Чыдагынча иштенбезе,

Чырыяа кадып жүрер.

СӨС УГУШПАС ИЛЕЛҮ КИЖИЛЕР.

Адазыный ады паш, енезиний ады жүрек. Егис

чыккан уулдарыный ады: пирзи Ой-кол, екинчи уулыный

ады Сол-кол. Екинчи егис чыккан уулдарыный ады: Ой-

пут, анын пирзи Сол-пут. Егис чыккан пир кызынын ады: Оң-көс, анын пирзи Сол-көс. Пир келдиний — Тиш, еквичи келди — Уус. Үчүнчи келди Оң-кулак, төртүнчи келди Сол-кулак. Алар үзери сөзүн угушпас кырышкандар. Оң кол айтты: мен канчазын слерге кул полоин? ем иштенбессим! теди. Сол кол айтты: мен слерге канчазын полужаин? ем слерге полушпассым! теди. Оң пут айтты: мен слерди канчазын көдүрүп алып жүреин? ем слерди алып жүрбессим! теди. Сол пут айтты: слерди канчазын көдүрүп жүреин? ем маа иженбегер! теди. Оң көс кызы айтты: мен слердин онгогорго канчазын көктөп переин? ем көктөбессим! теди. Сол көс кызы айтты: мен слерге канчазын көктөжип переин? ем көктөшпессим! теди. Оң кулак келди айтты: мен слерге не укканымды канчазын угузуп жүреин? емди слерге угуспассым, теди. Сол кулак келини айтты: мен-дее слерге угуспассым! теди. Уус келини айтты: мен изүди, суукты канчазын ууртап переин? ем ууртабассым! теди. Тиш келди айтты: мен слерге канчазын чайнап переин? ем чайнабассым! теди. Адазы паш айтты: слерди айдып, сөзүм укпадыгар; ем база айтпассым! теди. Енези жүрек айтты: ептеп, ебелип, үредип турганымды керексибедигер; емди пойугар пилигер, теди.

Анида ончозы кырыжып, пойу пойуна килешпес, полушпас полдылар. Көстөр жумунуп салдылар. Колдор салбаип, кыймыктабадылар. Путтар паспай, чиреп йдилер. Кулактар укпай, тунуп йдилер. Уус ууртабай, кымынып йди. Тиштер чайнабай, тиштенип йди. Паш еедеп жатты; жүрек согулуп жатты. Пир күн ертти, пирзи-дее кыймыктабады. Еки күн ертти, езириктий полдылар. Үч күн

ертти, бчүп прааткан оттый полдылар. Төрт күн ертти,
төжкө жада көбжй бердилер. Пеш күн ертти, перчейлей
бердилер. Алты күнге жетпей, аштаганын пилдилер! Аргазын
таппай, иштедилер; артажып база айдышпадылар.

Андый пилелү кижилер пу үлгерди уугуар!
Тоожып сөзүн угушпас кижилер
Торолоп тозып жүрерлер.
Өмбөлөжип иштенбес кижилер
Өлгөнчө жединбей жүрерлер.
Үзери найлажып жүрген кижилер
Үргүлжи жажына ийлажып жүрерлер.

ЕКИ ТЕКЕ

Учар кечире көмүрү полгон,
Уруктай ебеш жоон полгон.
Еки теке удур тушташты,
Екилези ортоо тушташты.
Карыжа өдөри жок полды,
Каргажып, кырыжып турды.
Пир текези пиркеп айтты:
Пиркеп туруй-ба? жана пас! теди.
Жана паспай, пирзи айтты:
Жамылу педей? поий пас! теди.
Улуурканыжып согужа пердилер,
Учар төмөн уча пердилер.
Өпкөлөрүн пазынбадылар,
Өлүмге перинип ийдилер.
Андыйлар пу үлгерди уугуар!

Күчүркеектий

Күнү өчөр.

Jaанзынган

Jaбызаир.

Coгушчааи

Coолор.

АЛТАЙДЫҢ АҢДАРЫ.

Алтайдың аңдары жуун еттилер,

Алман тудар сайттар тудар, тештилер.

Ак санаалу жайзаң тудар, тештилер,

Алман жуар алмачы тудар, тештилер.

Терей сагышту темичи тудар, тештилер,

Текши шылап жаргы етсин, тештилер.

Jaан суды кечире жар салдылар,

Jaаны, күчүлери келзин, тедилер.

Ал тайканы ажып,

Айу огырып келди.

Пөлүк ташты аралап,

Пөрү улуп келди.

Жолелү агаштай чыгып,

Jeекен јелип келди.

Түн кирип келерде,

Түлкү једип-ок келди.

Шүлтүрлү агаштай чыгып,

Шүлүзин майтап једе келди.

Тас тайканый койнывай

Тарбаган чыгып, анда-ок келди.

Поиның калжанын пилбес
 Порсук анда-ок келди.
 Еңирди кидирип алып,
 Елик једип-ок келди.
 Корболу талдаң чыгып,
 Койов једип-ок келди.
 Тектир кайадаң түжүп,
 Теке једип-ок келди.
 Сыбыскызын сыктадып,
 Сыгын едип, једип-ок келди.
 Пулгалјип пуспап јүреттен,
 Пулан пуспап једип-ок келди.
 Еки жүзүн чычкан еечидип,
 Ерлен јорголоп једе келди.
 Јогу парын жууп алып,
 Жоон мойын једип-ок келди.
 Керектебей салбас теп,
 Керемел једии-ок келди.
 Жууннаң куру калбассым теп,
 Јуду сарас једип-ок келди.
 Адагы мен педем теп,
 Агас маңтап једип-ок келди.
 Тоого кирбей калбаин тен,
 Токтонок анда-ок келди.
 Каланчы полуп јүрерим теп,
 Калазак анда-ок парды,
 Өштөп јайзаң чыбыктабазың теп,
 Өркө јоргонлон анда-ок парды,
 Мактатпас-таа ползо, парадым теп,

Мааны майтап авар-ок паады.
 Каралжилу суды кууп,
 Камду анда-ок парды.
 Көзи жетпес көк номондон үлиямди қазык анытпасаң
 Көрүнерге коркуп парбады.

Пабырган мен учар куп мин теп,
 Парар жаһым жок теди,

Ет жір жимекей аңдар пир одуга жууды,
 Ет жибес јобош аңдар пашка одулу полды.

Калазак паштаган оок аңдар
 Каныркап жүрген аңдарга казанчы полдылар.

Азулу айу паштаган айтты:
 Акты, караны пилер јайзаң ползын, теди.

Көзү канду пөөрү туруп, айтты:
 Көп малду пайдаң тудар керек, теди.

Јелбир түктү јеекен туруп, айтты:
 Јеңдирбес, пастырбас пөкөдөң тудар, теди.

Түлкүчек туруп, айтты:
 Түрсүнү јараш уулдаң тудар, теди.

Алдынаң азылу аңдар јөптөшти:
 Акты, караны пилер айуды тудар, тешти.

Айуды јайзаң едип алдылар,
 Азулу аңдар колын салдылар.

Көзи отту, көксү чоктудаң,
 Көркүлү темичи тудалы, тешти.

Көзы канду пөрүни көрдилер,
 Көзи отту теп аны темичи етилер.

Көркүзи јакшы уулдаң көрүп,
 Көрлөп жибес албачы тудалы, тешти.

Түлкүни, тужумет теп, жарадып көрдилер,
 Түбүндө ол жараир теп, албачы еттилер.
 Кан ичип, ет життен азулу аңдар
 Калыгына казыр жамылу полдылар.
 Азулу айуды жайзаң ползын теп,
 Аргазы жок күчү аңдарды кол салдырдылар.
 Калазак паштаган оок андарды
 Капсап туруп кол салдырдылар.
 Азулу айу жайзаң полгон кинде,
 Аймай алып, жип жүрди.
 Көзи канду пөөрү темичи полуп,
 Көрлөдө жонун жип жүрди.
 Албачы полгон түлкүчек парып,
 Артыктап калаңды алып-ок жүрди.
 Азулу айу-была коркузуп жүрди,
 Алба-была алып жүрди.
 Алманды текши жууп алганда,
 Артыгын темичи жип жүрди.
 Алышпай куру калбаин теп,
 Айу жайзаң алыжып-ок турды,
 Жокту жонун жонуп тулдылар,
 Жонуп алганын кул егиндилер.
 Тажурлу аракы тажыдып турдылар,
 Тарту алып жандырып турдылар.
 Тажуурдын жайзаңы полуп,
 Тажыдып ичип жырган жатты.
 Жай ерткинче езирик жаттылар,
 Жаман жакшыны шылабай жаттылар,
 Тажууры жок комыдалду келеле,

Тажылган жип жанып турды.

Айу жайзаң-была пөрү темичи пу үлгерди ук!

Жиген жаак семирбес,

Лидирген жаак куарбас.

Лимекчиний жылы кыскарар,

Жигендери жерге калар.

Калалап актуды жигенний

Калыка калдыги каткы полор.

КАДЫТТУ КИЖИ.

Ермек айтпас ери полгон,

Енчикпес тилдү катты полгон.

Ери алтын үзеи тапкан,

Ермектебе теп каттына айткан.

Катты айтпас полуп каргавып айтты:

Кандый-даа кижее айтпассым, теди.

Ери каттына пүдүнбей жүрди,

Екинчи күнүнде аңдай перди.

Сүгенней балык акелди,

Сөс тутпас каттына перди.

Катты колуна туткалака,

Кайдаң алдый балыкты? теди.

Ери каттына пултаартып айтты:

Елик тузагынаң алдым, теди.

Үчүнчи күнүнде база аңдады,

Үч күртүк алып келди.

Колун сунуп каттына перди,

Коно жүрүп тапканым пу, теди.

Каттап-каттап катты сурады:

Кайдаһ алдыһ күртүкти? теди.

Ери айтты:

Кара суга кабу тургусканым,

Кара күртүктерди анаһ алдым, теди.

Төртүнчи күвүнде ери айтты:

Төрт казан пыштак едип сал, теди.

Катты төрт казан пыштак едип,

Кап толтуруп салып койды.

Карачкы полуп, түн кирерде,

Катты жадып, уйуктай перди.

Караһы түнде ери туруп,

Капту пыштагын жүктенип алды.

Каан кулунуһ сугат жолуна паады,

Капту пыштагын төгүп салды.

Каһылап сыктап иттер согушты,

Кажагар пыштакты плаажып турды.

Кадыт уйгунуп еринен сурады:

Кайда иттер согужат? теди.

Каттына ери айтты:

Каан су сузарга праадыр,

Калышпай иттери кожо праадыр.

Аилдыһ иттери капсап туру,

Алар-была кабыжып туру, теди.

Айтпас полуп карганган катты

Аил-заин айдып жүрди.

Алтын үзеһи ерим тапкан,

Анаһ пери пеш конды, теген:

Каан үзеһизи түшкен полгон,

Калыка жарлап турган полгон.

Кадыттың сөзи каанга угулды,

Кадытты каан алдыртып алды.

Алтын үзеңи кайдаң табылды?

Айлап ончо айдып пер, теди.

Кадыт айтты:

Алган ерим тапкан, теди,

Алтын үзеңи анда, теди.

Кадыттың еринең каан сурады:

Кайдаң таптың үзеңини? теди.

Кадыттын ери айтты:

Алтын үзеңи таппадым, теди,

Андый неме көрбөдим, теди.

Кадыттаң каан каттап сурады:

Канча күн полды тапкалы? теди.

Кадыт айтты:

Алтын үзеңини тапканынаң пери

Алтынчы күни пу күн, теди.

Каан айтты:

Темдектеп маа айдып пер!

Темей төгүн полбозын, теди.

Кадыт айтты:

Темдегин тоолоп айдып переин,

Темей төгүн тебегер, кааным, теди.

Алтын үзеңи тапканынаң пери

Алтынчы күни ертип прадыр.

Ерим үзеңи тапкан кинде,

Екинчи күнүңде айдап парган.

Елик тузагынаң балык алган,

Екү аны пыжырып жігеник.

Каттап ерим айдап парган,

Кабуга түшкөн күртүк алган,
 Үчүнчи күни ол полгон,
 Үч күртүкти кайнадып жигеник,
 Төртүнчи күннүн түнүндө
 Төжөккө жадып уйуктаганым.
 Кап-орто түн полгон тушта,
 Каан пойугар суга парганыгар.
 Калышпай иттерий еечип парган,
 Кабылап сыктап согужуп турган,
 Айлап слерге айдып пердим,
 Алтын үзеи тапканы чың, теди.
 Каан алаң полуп. кайкап турды,
 Кадыт сөзүнө пүдүнбөй турды.

Каан айтты:

Елик тузагына балык канип каптыргав?
 Еки канатту күртүк кабуга канип кирген?
 Меке төгүнди не айдазын?
 Мени төгүндөп негерек айттын!
 Сенин сөзүнө пүтпессим, теди,
 Сенин пажыңды кестиредим, теди.
 Каан тарынып жаргычаа перди,
 Кадыттын пажын кестрип йди.

Сөзүн тудунбас, пу үлгерди ук!

Тил жүгүрүгү пажына жедер,
 Пут жүгүрүгү ажын табар.
 Одус сары аттын кинине
 Ойлоок жейрен атты пуга тут.
 Тижийди тиштенип жүр,
 Тилиңди пууланып жүр.